

Knygų lentynoje

ANTRASIS A. MYLNIKOVO SLAVŲ PASAULIO TOMAS

Rec.: *A. C. Мылников. Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы. Представления об этнической номинации и этничности XVI–начала XVIII века. Санкт-Петербург: Центр „Петербургское Востоковедение“, 1999, 400 с.*

Recenzuojamo veikalio angliškoje santraukoje nurodoma: „Ši knyga toliau tiria temas, nagrinėtas to paties autoriaus monografijoje, išleistoje 1996 m. Savo knygos pirmojoje dalyje, pavadinimoje „Slavų pasaulio paveikslas: žvilgsnis iš Rytų Europos; etninės legendos, prielaidos, protohipotezės (XVI a.–XVIII a. pradžia)“¹, Mylnikovas aptaria slavų kilmės legendines ir protohipotetines sampratas. Naujojoje studijoje autorius peržiūri įvairius slavų savivardžius ir požiūrius į slavų etniškumą, aprašytus XVI a.–XVIII a. pradžios šaltinių“ [395]². Pratarinėje autorius pažymi: „Pirmoji knyga skirta slavų superetninės bendrijos ir jos sudedamųjų dalių kilmės vaizdiniais, o šioje knygoje aptariami kilmės ir etninės nominacijos semantikos (slavų endo- ir egzoetnonimų) vaizdinių, taip pat stereotipų, įkūnijančių slavų tautų ir jų kultūrų, skiriančių jas tiek vieną nuo kitos, tiek nuo kitų, ne

slavų kilmės etninių bendrijų, specifiniai bruožai (vadinamasis „etniškumo“ fenomenas)“ [8]. Pasirinktą metodologinę poziciją A. Mylnikovas apibrėžia kaip kompleksinę kultūrinę istorinę ir istorinę etnografinę, kur svarbiausia vieta priklauso imagologijai [11]. Ši sąvoka apibūdinama plačiau, ypač pabrėžiant jos ir su ja susijusių fenomenų istorinę raidą (remiamasi S. Mengetti, A. N. Veselovskiu, A. Dutu, W. H. Jansenu) [11–13], ir reziumuojant: „iš etninės imagologijos gauna naują integracinę kokybę tai, apie ką nuo seno buvo rašoma, bet apžvelgiama atskiruose mokslo departamentuose“ [14]. Antrosios knygos šaltinių bazė lieka ta pati, kiek praplėtus žemėlapių sritį [17].

Knygą sudaro trys dalys. Pirmoji – etninio įvardijimo vaizdas. Šikcuoti šį vaizdą pradėdama „iš išorės į vidų“: pirmasis skyrius aptaria slavus, ant rasis rusus. Tačiau poskyrių tvarka priešinga: visų pirma aptariami endo- ir tik paskui – egzoetnonimai. Epigrafine pastraipa imamas Luko Brandžio 1475 m. žemėlapis, kurio padalytas į keturias dalis pasaulio apskritimas slavus įkurdina Europoje ir pateikia savotišką naujųjų amžių slavų etnonimijos aiškinimo išėties ribą [20–

¹ A. C. Мылников. Картина славянского мира: взгляд из Восточной Европы. Этногенетические легенды, протогипотезы XVI–начала XVIII века. Санкт Петербург, 1996. Recenzija žr. *Lituanistica*, 1998, Nr. 1 (33), p. 101–106.

² Knygos puslapiai tekste nurodomi laužtiniuose skliaustuose.

21]. Endoetnonimus autorius suskirsto trimis variantais [23]. Pirmasis – toponiminis išryškėjo savo lenkišku (M. Bielskio, B. Wapowskio) pasakojimu apie Sloveno ežerą, lėmusį slovakų etnonimo atsiradimą [23]. Antrasis – patroniminis iškilo vėlyvuosiuose rusų metraščių ir chronografų nuorašuose Sloveno ir Ruso vardais, kur svarbiausias vaidmuo teko slavų susiejimui su skitais [23–25]. Mylnikovas analizuoja ir V. Tatiščevo panaudotus šaltinius, kur ši idėja susilieja su lenkiškosiomis sarmatų versijomis, ir nustato, kad jos galėjo patekti per Smolenską, 1611–1654 m. priklausių Didžiąjai Lietuvos kunigaikštijai [26–27]. Trečiasis – luominis variantas atsekamas nuo XVI a. [28]. Parodoma, kaip visi šie variantai ilgainiui tapo periferiniai, išstūmus juos etimologiniams aiškinimams, siejantiems slavų pavadinimą su slaviškais žodžiais *zodis* (slovo) ir *šlovė* (slava) [28]. Šiam aiškinimui paspirtį suteikė Aleksandro Didžiojo dovanojimo mitologema (lietuvių skaitytoją gali sudominti M. Strykowski pritarimas šiam aiškinimui) [29]. Jis paplito Čekijoje, Ukrainoje, Rusijoje [30–31]. Pažymėtina, kad autorius išryškina conceptualų šio aiškinimo suformulavimą Rusijoje, ypač F. Polikarpovo-Orlovo „Trijų kalbų leksikone“ (tarp slavų jame nurodoma ir „lietuvių“, t. y. jau atsiskyrusi nuo ukrainiečių baltarusių kalba) [31–32]. Etimologinis slavų kildinimas iš *šlovės* (kai kur susiliejančių ir su *žodžiu*) paplito Lenkijoje ir Vokietijoje [32–34]. Kristalizuojantis mokslinei minčiai, svarbų vaidmenį suvaidino XVIII a. slovakų autoriai J. B. Maginas ir M. Belis, *slavų* laikydami *žmogaus* (cžlovek) sinonimu [34]. Šiuo atveju labai vertinga yra Mylnikovo pastaba (paremta atitinkama literatūra) apie *žmogaus* prasmės išreiškimą žodžiu *Slowak* (Schlowack) Uželbio slavų ir slovakų kalbose [35].

Slavų superetninio bendrumo egoetnonimai ankstyvųjų naujųjų laikų istorinės minties pa-

minkluose yra nesavivardiniai *sklavai* (*sklaviniai*), *vendai*, *sarmatai* (pastarasis – lenkiškojo sarmatizmo palikimas) [35]. Panašus slavų ir *sklavų* skambėjimas (pastarajam apibrėžiant ir *vergą* germanų bei romanų kalbose)³ sukėlė lenkų ir rusų istorikų protestus [36]. Antikos ir Bizantijos šaltinių įtaka *vendus* suliejo su *vandalais*, o ši požiūrį skleidė XVI a. pirmosios pusės vokiečių istorikai A. Krantzas ir N. Marschalkas [36]. Vis dėlto vokiečių literatūroje (ne be M. Kromerio įtakos) įsigalėjo aiškiai slavams skiriama *vendų* sąvoka. Tai buvo įtvirtinta prancūzų erudito Ch. Etienne'o enciklopediniame žodyne ir plačiai apžvelgta 1693 m. išėjusioje G. A. Humblés disertacijoje [37]. Lietuvių skaitytoją labiausiai sudomins *vendų* – *venedų* suliejimas su Paflagonijos *henetais*, M. Bielskio kronikoje virtęs Trojos gynimu ir Venecijos įkūrimu. M. Strykowski, pasinaudojęs Plinijaus pasisakymais, henetus – slavus nurodė gyvenant toje Europos dalyje, kur dabar įsikūrę rusai, maskvėnai, lietuviai, lenkai, senprūsiai (panašiai tvirtina ir A. Guagninis) [38–39]. Iš lenkų ši versija perėjo į ukrainiečių ir rusų chronografus, XVII a. plito vokiečių literatūroje, tačiau J. G. Liebės disertacijoje (1670 m.) buvo atmes-ta [39–40]. Pažymėtina, kad M. Kromeris ar M. Strykowski vis dėlto tai suprato labiau geografine, o ne etnine prasme [41].

„Būtujų laikų pasakojimo“ žodį *нарци*, per M. Strykowski paplitusį literatūroje, kaip slavus pažymintį etnonimą, Mylnikovas linkęs laikyti rusų veiksmazodžio *tark*, *vadink* liepiama-ja nuosaka *нареци* (*наречи* variantas) [42–44]. Esu linkęs jam pritarti. Seniausiam minėto sąvado (1377 m.) Lauryno nuoraše vyrauja forma *речь* (*рчь* – daug retesnė)⁴. Senoji rusų *рчь*

³ Pasitaiko ir *slavo* termino *vergo* prasmė: L. Kereman. Anglų kalbos mokomasis žodynas. Vilnius, 1995, p. 605.

⁴ Лаврентьевская летопись [Полное собрание русских летописей, т. 1]. Москва, 1997, с. 682, 684.

virto *речь*, savo ruožtu *e* kaitaliojosi su *ь*⁵, o pastaroji liepiamojoje nuosakoje netgi virto norma (*ръци*)⁶. Priešdėliniame *наръци* galėjo iškristi *ь* arba iškeltas *рь* perrašant galėjo būti vėl įkeltas be *ь*.

Mylnikovas pirmas taip visapusiškai kruopščiai atliko diferencijuotą slavus nusakančių etnonimų analizę ir juos suklasifikavo, išaiškino jų genetinę prasmę ir atmetė pasitaikiusius paradoksalius vertinimus.

Rusams skirtas pirmosios dalies antrasis skyrius pradedamas sąvokos *rusai* semantika. Iš daugelio viduramžiškų versijų, pasiekusių XVI a., autorius, pažymėdamas J. H. Zedlerio „Leksikoną“, išskiria dvi pagrindines, vedamas iš *Ruso* (vieno trijų brolių greta *Čeko* ir *Lecho*) ir iš slavų žodžio *Rosseje* (tautos pasklidimas) [45]. Iš antikinių etnonimų pažymėtini „pasiskolininti“ ir sutapatinti su *rusais roksolanai* [46]. S. Herbersteinas įsidėmėtinai kaip kelių versijų pateikėjas ir aiškintojas, pažymėjęs politinį Rusijos padalijimą tarp Maskvos, Lietuvos ir Lenkijos valstybių [47]. Svarbu tai, kad kaip tik jo laikais pradėjo įsitvirtinti terminas *Россия* [48]. Ilgainiui ėmė įsigalėti normaniškoji *rusų* versija (jos istorija, išsamiai nagrinėta literatūroje, čia neapartariama) [51–52]. Paminėtas S. Herbersteino pateiktas rusų-normanų (variagų) kildinimas iš vakarų slavų Vagrijos; sumišęs su kitomis versijomis, jis paplito rusų, ukrainiečių, lenkų, švedų istoriografijoje [53–56]. Mylnikovo nurodymą, kad etnonimas *немцы* (dabar reiškiantis etninius vokiečius) nebūtinai reiškė tokį vokiškumą, patvirtina rusų metraščių terminija (galima

nurodyti šių dienų *germanų* termino analogiją)⁷. V. Tatiščevo ir asmeniško jo pažįstamo Ph. J. Stralbergo (Rusijoje gyvenusio švedų karininko) darbuose kelių versijų pagrindu buvo iškeltas ateivių *rusų* tėvynės klausimas [56–57].

Svarbiausią antrojo skyriaus vietą užima bendrojo *rusų* etnonimo pasiskirstymas į dalis, vėliau turėjęs didelę reikšmę susiklostant dabartinėms trims rytų slavų tautoms (rusams, ukrainiečiams, baltarusiams). Didžiulę ir painią duomenų bazę Mylnikovas apdoroja dviem etapais. Pirmajame etape išanalizuojamas „spalvinis“ pasidalijimas į Baltąją, Raudonąją ir Juodąją Rusiją [57–58]. Ypač vertingas yra rusų ir nerusų duomenų palyginimas ir akivaizdus autoriaus sugebėjimas (be kita ko, remiantis J. Širijevio stebėjimais) parodyti nenusistovėjusią Baltosios, Raudonosios ir Juodosios Rusijos lokalizaciją Europos kartografijos duomenimis [59–60]. Įdomu tai palyginti su J. Lelevelio ir V. Dargučo žemėlapių kolekcijomis, saugomomis Vilniaus universiteto bibliotekoje (žr. lentelę)⁸. Žemėlapius galima suskirstyti į keturias grupes. Pirmojoje dabartinė Rusija vadinama *Moskovija* arba *Baltąja Rusija*, Vakarų Ukraina (Lvovas) – *Rusija* arba *Juodąja Rusija*. Antrojoje Rusija išlieka *Moskovija*, o Vakarų Ukraina (greta Lvovo dar pasitaiko Chelmas, Belzas, Haličas) pavadinama *Raudonosios Rusijos* vardu. Šioje grupėje nėra *Украинос* vardo, vienu atveju pasi-

⁵ Г. А. Хабургаев. Старославянский язык. Москва, 1974, с. 120–121.

⁶ J. Kurz. Učebnice, jazyka staroslovenského. Praha, 1969, p. 122.

⁷ Naugardo metraštis taip vadina švedus (cituoju iš – Л. Висковатов. Краткий обзор морских походов русских и мореходства их вообще до исхода XVII столетия. Москва, 1946, p. 125): „В лето 6819 ходиша Новгородци воиную на Немецкую землю, за море, на Емь... взяша Черную реку всю и тако по Черной придоша к городу Ваная, и взяша город..., а Немци взбегоша на детинец...“

⁸ Senieji Lietuvos žemėlapiai iš Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinių [Vilnius], Vaga [b. m.]. Lentelėje žymimas aplankas ir žemėlapių numeris.

taikiusio dar 1-ojoje grupėje. Savo ruožtu susiduriame ir su *Baltosios Rusijos* vardu, irgi taikomu Rusijai. 1-osios grupės chronologija yra 1562–1690, 2-osios – 1613–1750 m. Taigi akivaizdu, kad bent jau išvardytuose žemėlapiuose *Raudonosios Rusijos* vardas, taikomas Vakarų Ukrainai, įsivyravo XVII a., nors jį jau randame Mikalojaus Kuziečio (apie 1450 m.) žemėlapio 1491 m. vario raizinyje⁹. Savo ruožtu 2-ojoje grupėje Rusija jau nebevadinama *Baltaja Rusija*. Šių kolekcijų žemėlapiai daugiausia perteikia lenkų ir lietuvių požiūrį – jie Rusiją dažniausiai vadino *Moskovijos* vardu, o Vakarų Ukrainai buvo būdingiausias kaip tik *Rusijos*, virstantis *Raudonąja Rusija*, pavadinimas. Kad *Raudonoji Rusija* buvo svarbiausia iš *Rusijos* vardo atmainų, parodo Ch. Weigelio ir T. Mayerio žemėlapiai. Pastarojo *Russia proper* (versčiau *Tikroji Rusija*) leidžia manyti (jei šios nuomonės nepakeis nuodugnėnis tyrimas), kad ir Ch. Weigelio *Russia Rubra prop.* reikėtų suprasti kaip *propria* (šiuo atveju *tikroji*), o ne *propior* (*artimesnioji*). Abu šie žemėlapiai priklauso jau 3-iajai grupei, kur Vakarų Ukrainai išlieka vardas *Russia Rubra* (kartais taikomas ir likusiai Ukrainos daliai ar Vakarų Ukraina dar pavadinama tiesiog *Russia*), atsiranda *Russia Alba*, taikoma Baltarusijai, o Rusija, kaip ir 2-ojoje grupėje, dažniausiai vadinama *Moskovija* (tik T. Homanno žemėlapiuose aptinkame *Russia Nigra*). 3-iojoje grupėje beveik visur matome *Ukrainos* vardą, beje, netaikomą Vakarų Ukrainai. Vienintelį J. N. de Tillemonto žemėlapių reikia priskirti 4-ajai grupei, nes jame jau atsispindi rusų požiūris: Rusija vadinama *Didžiąja*, o Ukraina *Mažąją Rusija*, tuo tarpu Vakarų Ukraina – *Lenkijos*,

o Baltarusija – *Lietuvos Rusija*. Visi šie duomenys patvirtina Mylnikovo išvadas ir apibendrinimus, iš kurių kyla ši svarbi pastaba: spalvų semantika įgavo valstybinį ir politinį atspalvį [60–62]. Ieškota ir tokio dalymo priežasčių [63–64]. XVI–XVIII a. tai įgavo ir etninio ryšio požymių [64–66].

Antrasis etapas – padalijimas į *Didžiąją* ir *Mažąją Rusijas*. Tai dabartinė Rusija ir Ukraina, bet nei ribos, nei kilmė nėra vienareikšmės [66–67]. Juo labiau čia sunku surasti vietą dabartinei Baltarusijai, o istoriškai parodyti santykį su Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos ribomis, kurioms laikui bėgant kito [67–68]. Autorius tiksliai pastebi ir parodo, kad „spalvinis“ ir „diduminis“ padalinimas buvo derinami pagal geopolitinį derintojų požiūrį [69–72]. Iš čia kilo etnonimų platioji ir siauroji prasmė [73].

Trečiasis pirmosios dalies skyrius aptaria etninio įvardijimo interpretaciją. Etnonimą Mylnikovas laiko etninės savimonės sudedamąja dalimi ir raidos bei šios raidos sąlygų rodikliu. Trys šio skyriaus poskyriai atitinka tris slavų šakas (rytų, vakarų ir pietų slavus). Kaip ir kitais atvejais, autorius čia turi apdoroti gausią literatūrą ir įvertinti daugybę šaltinių duomenų. *Rusų* vardo (sampratos, reikšmės, sąvokos, termino, homoniminių ir sinoniminių variantų) apibrėžimas laiko ir vietos atžvilgiu – viena sunkiausių ir skaudžiausių įsisenėjusių problemų. Mylnikovui tenka ją nagrinėti naujųjų laikų pradžios brėžiama chronologija, bet šios chronologijos problematika yra ankstesnės chronologijos paveldas. Todėl autorius turi surasti būdų, leidžiančių jam neįklimpti šios ankstesnės chronologijos peripetijose ir spręsti, suvokdamas šias peripetijas, savosios chronologijos aktualijas. Pirmajame poskyryje jis sugeba išryškinti perspektyviausią literatūrą ir numatyti geriausių *rusų* etnonimo variacijų (*rus-*, *nut-*, *ros-* ir t. t.) sprendi-

⁹ [Lietuvos nacionalinio muziejaus biblioteka, 2]. Lietuva žemėlapiuose / Lithuania on the Map (Paroda / Exhibition 1999.09.26–1999.12.11). Vilnius, 2001, p. 22–23.

mus, įžvelgti šio etnonimo „išorinės“ bei „vidinės“ sampratos buvimą ir kitimą besiformuojančių ar susiformavusių trijų dabartinių rytų slavų tautų istorinėje būtyje (čia sprendžiamas ir *Ukrainos* sampratos atsiradimas bei gyvavimas) [74–86]. Tai labai svarbūs Mylnikovo pastebėjimai. Šiandien iškilus dalies baltarusių istorikų naivioms bei politizuotoms insinuacijoms (pradedant M. Jermalovičiaus „klasika“) ir mūsų paraistorikams, vedamiems ir remiamiems kai kurių *specialistų*, pakilus į kryžiaus žygį už „teisingą mokslą“, verta prisiminti, kur buvo kartais nueita, išvedžiojant *rusų* etnonimo kilmę ir funkcionavimą viduramžiais¹⁰.

Ir trečiąjį skyrių galima nurodyti kaip įžvalgaus bei lankstaus problemų sprendimo pavyzdį. Rytų slavų tautoms tiko nesuskaidytas poskyris, nes jos visos kilo iš senosios Kijevo valstybės, o vakarų slavai aptariami trijų paragrafų poskyryje. Išskyrus trumpai tegyvavusią Didžiąją Moraviją, slovakų, čekų ir lenkų istorija susijusi su įvairiais politiniais dariniais (Lenkijos bandymas prijungti Čekiją XI a. pradžioje ar Čekijos prijungti Lenkiją XIV a. pradžioje laikytini atsitiktiniais reiškimais, išplaukiančiais iš ekspansinės konjunktūros). Lenkų savivardžio dviypumą išryškino J. Dlugošas: egzotonomimu tapo iš *Lecho* vedami *lechitai*, sulieti su rusišku *liachi*, endotonomimu – lotyniški *poloni*, pertekiami įvairių kalbų įvardijimai su šaknimi *pol-* [87–88]. XVI–XVII amžiai žymėjo etimologinius išvedžiojimus, lėmusius naujų etimologinių variantų atsiradimą, be kita ko, siekiant sulieti abi prasmes [89–90]. Versijų sumavimas

¹⁰ Vieno pirmųjų antinormanizmo šulų M. Lomonosovo išvedžiojimus Mylnikovas pavadino hipertrofiniu patriotizmu [57]. Kaip vieną normanizmo hipertrofinį, kur rusų „nebeliko“ vėliau atsikūrusios naujosios Rusijos valstybės istorinėje bazėje, galima nurodyti: *H. Paszkiewicz. The origin of Russia. London, 1954.*

leido G. Lengnichui atlikti kritinę analizę ir iškelti hipotezes, laikytinas to meto mokslinės minties, sumuojančios žinomus faktus, užuomazga: pradžioje *polianų – paalanų* (esančių prie *alanų*), vėliau kaukaziškąją (iš *lazu*) *polacų* (plg. lenk. *polacy*) [91–92].

Dualistinė čekų nominacija susiklostė kitaip: greta slaviško *čekai* gyvavo keltų kilmės *bohema* [93–95]. Buvo ir ne vien kalbų nulemtas skirtumas: *bohema* reiškė ne tik čekų etnosą, bet ir visus Čekijos gyventojus (taigi ir vokiečius) [96]. Tai apibendrino A. F. Glafeus [97]. Duomenų apie slovakų etnonimą nedaug, nes jie neturėjo sąlygų savimonei susiformuoti, tačiau Mylnikovas jiems skiria atskirą paragrafą, pastebėdamas ir nurodydamas labai svarbų dalyką: būtent čia išliko pirminė žodžio *slavas* semantika – *žmogus (slovak)* [99–101]. Labai negausūs traktatų duomenys ir apie pietų slavus. Šiek tiek išsiskiria bulgarai. Autorius aptaria pastebėtus Dunojaus ir Volgos bulgarų dviypumo nulemtus bandymus (ypač rusų literatūroje) iš pastarosios upės vardo etimologizuoti šios tautos pavadinimą [101–104]. Šiame skyriuje pateikiamas turbūt plačiausias ir labiausiai apibendrintas slavų etninės nominacijos vaizdas mokslinės sampratos susidarymo išvakarėse.

Antroji veikalo dalis – etniškumo vaizdas. Pirmasis jos skyrius aptaria etniškumą kaip suvokimo kontrastingumą. Atskirai reikėtų pakalbėti apie šio skyriaus pirmąjį poskyrį, preliminariai aptariantį pačią etniškumo (autorius pažymi *ethnicity*) sampratą. Mylnikovas čia įvertina „madingą“ socialinės kultūrinės antropologijos požiūrį, 7–9 praeito amžiaus dešimtmečiais beveik nekontaktavusį su SSRS istoriografija [109]. Autorius taip pat sugeba įvertinti dabartinių diskusijų nebaigtumą bei nesusisaistyti „tais ar kitais, dažnai ne tiek esminiais, definicijų skirtumais“ ir todėl pasirinkti „etnoistorinį“

požiūrį, suprasdamas etniškumą kaip „fenomeną, kuriame susikoncentruoja specifiniai etnoso požymiai, pasireiškiantys jo kultūros materialinių ir dvasinių formų ypatumais“ [110–111]. Tai leidžia organiškai sujungti pirmąją knygos dalį su antrąja: „Šia prasme etniškumo raidą galima tapatinti su etninio įvardijimo raida, su kuria ji neatskiriamai susijusi“ [110]. Pastarąją autorius mintį gretinčiau su E. von Asterio pastaba: „Filosofijos istorijos dėstymo prielaida turi būti ne atsakymas į klausimą „kas yra filosofija?“ , bet pati filosofijos istorija yra vienintelė priemonė, tegalinti išsamiai atsakyti į tokį klausimą“¹¹, t. y. atsiribojama nuo „modernųjų“ istorijos „sufilosofinimo“ ar „supsichologinimo“ spekuliacijų¹².

Šis metodologinis apibrėžimas lemia visą antrosios dalies pirmojo skyriaus struktūrą, grindžiamą etnografinės aplinkos suvokimo kontrastingumu. Tai leidžia atrinkti daugiausia pasakančius šaltinius ir iškalbingiausias jų vietas. Antrasis poskyris aptaria informacijos išteklių apimtį, o tai geriausiai parodo pašalinių stebėtojų kelionių aprašymai [111]. Mylnikovas išskiria tokios vokiškos literatūros reikšmę ir išnagrinėja rusų chronografijos duomenis [114–117]. R. A. Noltei 1739 m. išleidus pasirinktinę bibliografiją, pasirodė 115 pozicijų [118]. Pažymima Elzevirų leidinių reikšmė [116–117]. Lietuvių skaitytojui bus įdomu sulyginti vadinamojo Marinos Mniszek dienoraščio duomenis [112–113] su Michalono Lietuvio pasisakymais. Dienoraštyje aprašomas gausus rusų vai-

vados vaišių stalas, bet svečiai lenkai pasigedo druskos ir indų serviruotės. Michalonas nurodo ant caro stalo sudėtus aukso induose prieskonius, kurių niekas nedrįsta paliesti¹³. Ši šaltinių rūšis ypač gerai atskleidžia etninį kontrastingumą.

XV–XVI a. sandūros geografiniai atradimai sumažino pasaulį ir tautos pažvelgė į save bei į kitas tautas „iš naujo“ daug kur įdėmesniu, humanizmo paveiktu žvilgsniu. Trečiąjį pirmojo skyriaus poskyrį autorius konstruoja rusų 1512 m. chronografo, lenkų M. Miechovitos „Traktato apie dvi Sarmatijas“ (1517 m.) ir Vokiečio J. Boemaus „Trijų knygų tyrinėjimo apie visų tautų papročius“ (1520 m.) pagrindu. Chronografe suvienyta Rusija iškyla kaip stačiatikių slavų politinis centras (tikslingiau įvardijama *Trečiosios Romos* teorija) [120–124]. M. Miechovitos darbe parodoma Lenkija kaip katalikybės bastionas [125–128]. J. Boemaus knyga plačiai paplito, išryškindama slavus [129–130]. Pirmuosiuose trijuose poskyriuose pateikiamas bendras slavų etniškumo požymių vaizdas naujųjų amžių pradžioje, o likusiuose trijuose šis vaizdas įvairiai analizuojamas. Keturtojame poskyryje peržvelgiamos detaliosios vokiečių ir švedų reliacijos apie Rusiją XVI a.–XVII a. pirmojoje pusėje. Imperatoriaus pasiuntinys S. Herbersteinas paliko labai populiarius „Užrašus apie Moskoviją“, kuriuose aprašė Rusijos politinę santvarką, stačiatikių Bažnyčią, pinigų sistemą, gamtines sąlygas, kelius. Siekdamas būti objektyvus, jis domėjosi jam neįprastais dalykais [131–132]. Čia randame ir vėliau išpopuliarėjusią istoriją apie rusių moterų norą būti mušamoms – tai turėtų rodyti meilę joms [133]. Ma-

¹¹ Ernst von Aster. Filosofijos istorija. Vilnius, 1995, p. 14.

¹² Pjg. Z. Norkus. Istorika. Vilnius, 1996, p. 220: „Dėl pozityvizmo daromos įtakos įsitikinimas, kad gautinės vertybės ir normos negali būti pagrįstos racionaliais argumentais, anglosaksiškuose kraštuose turi jau beveik prietaro galia.“

¹³ Mykolas Lietuvis. Apie totorių, lietuvių ir maskvenų papročius. Vilnius, 1966, faksim. p. 16: „In mensa Principis coniuiali inter aurca vasa et vernaculas dapes nonnihl quidem piperis, non tamen cocti in trullis seorsum apponitur, sed a nemine attingitur.“

nyčiau, tai tipiškas svetimos specifikos suvokimas pagal bendrą patriarchalinį mentalitetą. Autorius vaizdžiai konkretina Rusijos stebėtojų siekimo pateikti tikrą vaizdą ir išankstinės nepalankios nuostatos koliziją. Tokios nuostatos pavyzdžiu galima laikyti šią moteriško mazochizmo istoriją. Savo ruožtu iškyla ir priešingas rusų fizinio grožio vaizdinys (pvz., P. Petrejus atsiliepimai)¹⁴. Tokia kolizija būdinga ir Olafo Magnaus, Jokūbo Skyttės ir jo sūnų darbams, kur sukaupia daug XVI–XVII a. rusų gyvenimo būdo duomenų [134–141]. Mums aktuali Michalono Lietuvos informacijos požiūriu galima pasakyti, kad jos palyginimas su aptariamo Mylnikovo darbo analize gali išryškinti ne vieną mūsų autoriaus pozicijos ir informuotumo konkretybę. Nenorėdamas nukrypti į šalį tepažymėsiu, kad vien išoriškai sulyginus, nesunku pastebėti kur kas stipresnę propinacijos pajamų kontrolę Rusijoje palyginti su Didžiąja Lietuvos kunigaikštija. Apibūdinus bendrą germanų šalių požiūrį į Rusiją, penktajame poskyryje susikoncentruojama į vokiečių informaciją ir ji išplečiama į kitas slavų šalis. Tyrinėtoji taip patogiau parodyti, kaip nuo XVI a. vidurio susikaupę stebėjimai pasklido daugeliui žmonių prieinamoje literatūroje. Pirmas vokiškas kelionių žinynas, skirtas pirkliams, pasirodė 1563 m. Augsburgėje [142]. Tai suprantama, nes iš Vakarų Europos šalių Vokietija bene daugiausia susidurdavo su slavais. Mylnikovas išskiria ir šiuo požiūriu apibendrina tris svarbiausius vokiečių autorius – M. Quadą, H. Fabronių (H. Mosemanną) ir G. J. Ludvigą. Jų darbuose jau ne vien išvardijamos realijos, bet ir bandoma pateikti bendrą aprašomas tautas apibūdinantį vaizdą, parodyti būdingus jų savybių požymius, net gyvenimo būdą. Be abejo, ir čia vyrauja egzotikos

motyvai, tačiau jie jau tik paryškina realius duomenis apie šių šalių ūkinę padėtį, jų žmonių būdą ir mentalitetą [143–148]. Iš to logiškai išplaukia G. W. Leibnizo žinių apie Rusiją analizė, parodoma jo požiūrio evoliucija (geriau pažinus šią šalį, išnyko priešiškas) [149–150]. Reikia pažymėti, kad visa tai padaryta gerai išanalizavus ir apibūdinus G. W. Leibnizo informatorių veiklą [150–152]. Viso to rezultatas – J. G. Eckharto visuotinės istorijos paskaitų konспекto rankraštyje to meto moksliniu lygiu apibūdinta Rusijos istorija ir geopolitinė padėtis [154]. Paskutinis pirmojo skyriaus poskyris pavadinamas „Sukryžminti slavų etniškumo įvertinimai“. Čia sudėti rinktiniai slavų pasisakymai apie (kitus) slavus [157–165]. Mylnikovas reziuumuoja: „Sulyginus tos epochos šališkų sveitintaučių, kaip Petrejus ar Tannerio, rusų įpročių vertinimus su geranoriškų ir objektyvių autorių, kokie buvo Križaničius ir Davidas, stebėjimais reikia pripažinti, kad daugelis XVII a. negatyvių nurodymų buvo teisingi: iš šalies vis dėlto buvo geriau matyti!“ [165]. Tai turbūt labai gerai parodo, kiek pats autorius yra objektyvus ir politiškai bei ideologiškai nesusisaisęs.

Antrajame skyriuje bendri vertinimai detalizuojami per išryškėjusius iškalingiausius (specifinius) rodiklius. Šio skyriaus pirmasis poskyris skirtas drabužiams [166–175]. Drabužiai buvo labiausiai pastebimi, jie tapo tautinio savaimingumo parodymo priemone. Autorius labai taikliai pažymi, kad tautinė apranga buvo neatskiriama diplomatinio etiketo dalis ir savęs identifikavimo priemonė, rusų drabužiai ypač sudomindavo vokiečius¹⁵ [166–167]. Poskyryje de-

¹⁵ Šioje vietoje reikėtų atskirai pažymėti Mylnikovo nurodomą rusų delegacijos pasirodymą 1576 m. Regensburgo reichstage [167], kaip taiklų ir subtilių faktų parinkimo pavyzdį. Prahos M. Petterlės spaustuviėje atspausdintame medžio raižinyje tiksliai pavaizduoti delegacijos vadovai su kailinėmis kepurėmis, o delegatus

¹⁴ Tai pažymi dar Morkus Polo.

taliai išanalizuota H. Weigelio „Drabužių knyga“, iš kurios galima sužinoti apie beveik visų šiuo metu žinomų nacijų drabužius“ (1577 m.). Tai albumas, parodantis ne tik šalių, bet ir įvairių jų regionų bei socialinių sluoksnių žmonių aprangą. Piešinius papildė paaiškinimai. Slavai čia parodyti gana plačiai ir įvairiai, išryškėja jų aprangos ypatumai, pradėdant nuo artimų vokiečiams čekų ir baigiant ilgais rusų drabužiais. Pastarąją savybę akcentuoja ir J. Križaničius [174–175].

Antrasis poskyris aptaria įpročius [175–189]. Autorius, pradėjęs skyrių drabužiais, čia pasiūdoja jų vieta tarp kitų rodiklių. Šioje sankaupe išryškėja visapusiškas stebėjimų ir vertinimų stereotipiškumas, bet kartu pasitaiko įdomių išimčių. U. Nußbekas šiaip jau slavams dažnai nurodomą girtuoklystę priskiria vokiečiams [178]. Vokiečių sukauptą patyrimą XVII a. pradžioje pradėta perimti kitose Europos šalyse. Šiuo požiūriu plačiau išnagrinėjamas škoto J. Barclay'aus veikalas [179–182], sulaukęs aštrios lenkų kritikos [182–183]. Atitinkamai Rusijos atžvilgiu palyginama J. Križaničiaus polemika su A. Olearijumi [184–185]. Visa tai darydamas, Mylnikovas istoriškai apibendrina slavų ir kitų tautų „tautinio charakterio“ paieškas, *pažinimą* ir *suvokimą*¹⁶ [186] (šiaip literatūroje tai yra

lydi dovanų – sabalų kailiukų – neščėjai. Raižinys atskleidžia Rusijos – brangių kailių šalies – įvaizdį (šis akcentas vyrauja vaizduojant rusų aprangą). Užrašas: „Didžiojo kunigaikščio iš Maskvos legacijos arba pasiuntinybės pas Romos imperatoriaus didenybę tikras pavaizdavimas; taip pat kokiais drabužiais ir koku pavidalu kiekvienas jų atvyko į dvarą, kai jie Romos imperatoriaus didenybei įteikė įgaliojimo raštus ir dovanas – Regensburgo rcihstage 1576 m. lipos 18 d.“ Žr.: O. Негер. Всеобщая история, С.-Петербург, 1894, т. 3, p. 240. Čia galima prisiminti daug kur skelbiamą raižinį, vaizduojantį S. Herbersteiną su didžiojo Maskvos kunigaikščio jam dovanotais rusiškais kailiniais.

¹⁶ Taip šioje victoje versčiau rusišką žodį *nouch*.

paibirę atskirais vienetais¹⁷). Poskyris užbaigiamas svarbia išvada (paremta būdingais pavyzdžiais): „Epochos pabaigoje (XVII a. gale–XVIII a. pirmojoje pusėje) mokslinė mintis siekė susieti etninę nominaciją su etniškumo poreikiškais“.

Trečiasis poskyris aptaria knygų leidybą kaip vidaus etninę ir tarptetninę komunikaciją [189–202]. Autorius turėjo atlikti didelį darbą – surinkti tokiu požiūriu labai retą ir išsklaidytą informaciją. Pažymima I. Fiodorovo „Abécèlè“ (pirmasis elementorius, 1574 m.), turėjusi įtakos tolesnei rytų slavų leksikografijai ir nubrėžusi ją išryškinančią kryptį. Greta to išryškėjo ir mokyklų savybės. Etniškumą žymintį vaidmenį atliko kirilika. Petro I civilinis alfabetas tapo to meto mokslinės minties laimėjimu (parodomas baltarusių–lietuvų šrifto vaidmuo tai pasiekiant). Padedama pažvelgti į tai, kaip Rusiją aprašantys stebėtojai vertino jos mokyklas ir mokytojų sistemą – vieną iškalbingiausių rusų etniškumo rodiklių. Tuo tarpu slavų kirilika ir slavų lotynika tapo vienu reikšmingiausių rytų ir vakarų slavų skyrimo požymių¹⁸.

Apeigos apžvelgiamos ketvirtajame poskyryje [203–228]. Ankstyvaisiais naujaisiais amžiais religijos veiksnys neretai virsdavo viską apimančiu simboliu ir slavų pasaulis buvo suvokiamas kaip padalytas į Rytų ir Vakarų Bažnyčias. Stačiatikybė kaip rytų slavų identiškumas įsitvirtino mokinių lygiu. Autorius pažymi Maskvos įtaramą dėl Respublikos stačiatikių tikėjimo, tai, beje, galima laikyti gudų (rusėnų) tautos susida-

¹⁷ Vienas mums įdomesnių pavyzdžių yra pašaipios Philippe'o Desportes'o eilės „Adieux Pologne“ (Sudicui, Lenkija) ir Jano Kochanowskio atsakymas – N. Davies. Dievo žaistas. Vilnius, 1998, t. 1, p. 452–453; I. Chrzanovskis. Senosios lenkų literatūros istorija. Kaunas, 1924, p. 77.

¹⁸ Šiuo atžvilgiu galima palyginti ir mūsų spaudos draudimo istoriją.

rymo rodikliu. Čia norėčiau pabrėžti Mylnikovo labai gerai suprastą Meletijaus Smotrickio „Slavų kalbos gramatikos“ pasirodymo svarbą¹⁹ Brastos unijos sukeltos polemikos fone. Poskyrio antroji pusė skirta vokiečių ir švedų stebėtojų darbams, aptarusiems rusų tikėjimą, aptikus pagonybės liekanų liaudies papročiuose. Šie aprašymai rodo, kaip protestantams ir katalikams nebuvo lengva suprasti stačiatikių dogmatiką.

Bene iškalbingiausi šaltiniai, atskleidžiantys etniškumo sampratą, buvo vienos tautos mintytojų kreipimaisi į kitą tautą. Tai aptariama trečiajame skyriuje („Tautų pasikalbėjimai“). Lietuvių skaitytoją labiausiai sudomins pirmasis poskyris, kuriame gvildenamas „Lenko pasikalbėjimas su lietuviu“ [231–241]. Kaip žinoma, nėra galutinai išaiškinti traktato autoriai. Mylnikovas labiausiai linkęs pritarti I. Lappo nuomonei. Įdomi jo mintis (remiantis P. Jansenu): „Ką vieni mano apie kitus ir ką jie mano apie tai, kaip jų nuomonę vertina kiti“. Antrajame poskyryje aptartas A. Kurbskio susirašinėjimas su Jonu Rūsčiuoju, autoriaus apibūdintas kaip „dviejų rusų dialogas per sieną“ [241–244]. Mylnikovui gerai pavyko parodyti dviejų XVI a. Rusijos eruditų ginčą valdovo – valdinio sampratos požiūriu, visa tai vertinant rusų tautinių ypatybių mastu. Būtent šios ypatybės, kaip aktualiausias rusų ir slavų santykių su kitomis Europos tautomis rodiklis, parodomos trečiajame poskyryje, aprašančiame atitinkamas J. Križaničiaus traktato „Politika“ vietas [264–273]. Šį poskyrį norėčiau šiek tiek išskirti. Nurodyti tokių studijų kaip ši vietas nėra lengva ir todėl skaitytojų nuomonės šiuo požiūriu gali gerokai skirtis. Man kaip tik ši

vieta palieka didžiausią autoriaus meistriškumo išpūdį. Turbūt niekas nepaneigs Mylnikovo sugebėjimo parodyti analizuojant dialogus (būtent čia pasinaudojama šiuo žanru) polemikos įtampos ir santykio su jos objektais esmę. Visoje ankstesnių skyrių tautinės ir bendraslaviškos savivokos perspektyvoje J. Križaničiaus dialogų tematika ir jos išdėstymas išryškėja kaip aptariamose epochos aukščiausias rusų tautinės ir bendraslaviškos savivokos suvokimo lygis. Ir tai pasiekta ne tiek žvelgiant „į išorę“, kiek „į vidų“, į rusų valdysenos trūkumus ir pranašumus. Pažymėtina, kad pastarųjų akcentas tiek pat stiprus vaizdžiai priešinant jį lenkų (ir lietuvių) valdysenos anarchijai (Mylnikovas čia aptinka ir panašių „Lenko pasikalbėjimo su lietuviu“ akcentų).

Ketvirtasis poskyris, pateikdamas vokiečių požiūrį, kartu su pirmojo poskyrio lietuviškuoju kūriniu „įrėmina“ antrosios dalies skyriaus rusiškašias realijas [273–278]. Daugiausia dėmesio čia skiriama D. Fassmanno žurnalams, konstruojantiems pažintinius dialogus, kuriuose taip pat ryškėjo apskritai neigiamas požiūris į slavus.

Trečiojoje dalyje pateikiami baigtiniai samprotavimai. Ją geriau suprasime išiminę G. K. Chestertono sentenciją, cituojamą pratarinėje [16] ir pakartojamą šios dalies įvade [280]: „Tūkstančiai paistalų legendos pirštu nurodo nuo mūsų paslėptą tiesą“. „Septynių smilių“ metafora įvardytame pirmajame skyriuje autorius aptaria etninės ir tarpetninės savivokos fenomenus, kurie lėmė naujųjų amžių pradžios slavų tautų vidinių ir išorinių įvaizdžių gyvavimą [281–301]. Tai etnonimų atsiradimo principai, etnonimų prasmės patvarumas bei irimas, artimos etninės opozicijos (mes – jie) perkėlimas į tolesnius etnosus (kartais apskritai visus svetimšalius), *rusų* ir *slavų* toponimikos gausa Nau-

¹⁹ Plg. *Мелетій Смотрицький*. Граматика. Підготовка факсимільного видання та дослідження пам'ятки В. В. Німчука. Київ, 1979, p. 110–111.

gardo srityje („Naugardo tema“), istorinių rusų regionų spalvų simbolika, etnosų parenkamumas (stereotipinių ar pastovių etnonimų įsigalėjimas), etnonimo *rusai* sąsajos su teritorija (jis ypač aktualus visų trijų rytų slavų tautų etnonimikai ir istorijai). Nurodžius šios šaltinių informacijos kanalus, antrajame ir trečiajame skyriuose aptariamas kultūros etniškumas bei kalba [309–319] ir etnoso ryšys su istorine atmintimi [319–343]. Ketvirtajame skyriuje aprašoma slavų pasaulio etnokultūrinė skaida [343–358], pasidalijimas į vakarinį (katalikų – protestantų) ir rytinį (stačiatikių) arealus. Arealų riba maždaug atitiko Didžiosios Lietuvos kunigaikštijos (Abiejų Tautų Respublikos) – Rusijos (Moskovijos) sieną. Mylnikovas atkreipia dėmesį į tai, kad ši etnokultūrinė riba sutapo su tektonine skaida (Laplandijos – Nilo linija).

Visa tai logiškai lemia nuorodas į autorius, kalbančius apie biogeografinę tautų raidos veiksnį, ir visų pirma apie L. Gumilevą. Kokia yra paties Mylnikovo pozicija, kai paskutiniuose jo studijos puslapiuose tenka skaityti lyg ir gerai žinomus teiginius apie šį ar konfesinį bei civilizacinį slavų tautų pasiskirstymą? Ką jis tuo nori pasakyti tiek patiems rusams, tiek kitiems slavams, tiek apskritai pasaulio istorijos mokslui? Nors asmeniškai pažinau Aleksandrą Mylnikovą ir esame nemažai dalijęsi savo mintimis, nežinau, ar sugebėsiu tiksliai įvardyti jo pagrindines čia paliestos problematikos nuostatas. Galima, žinoma, dar kartą sugrįžti prie knygos įvado ar, priešingai, įdėmiai peržiūrėti paskutiniuosius jos puslapius. Galbūt dar geriau tiktų „išsifruoti“ angliškąją studijos santrauką [395–398] ar baigiamąjį *post scriptum*, skirtą autoriaus mokytojui I. Jakovkinui [357–358]. Vis dėlto pasirinkau kitą paskutiniojo knygos skyriaus vietą: „Rusijos valstybė, nuo Kijevo – Naugardo laikų pasižymėjusi daugiaetniškumu,

ji ne tik išlaikė, bet ir nuolat didino, besiplėsdama už Uralo kalnų, į Sibirą ir toliau – iki Ramiojo vandenyno. Persmelkta vieningosios patvaldystės [..], bendros ir pretenduojančios į monopolį bažnytinės organizacijos, pasisavinama rusų tautos etnokultūriniam organizmui kitų, neslavų, bet pavaldžių carų sostui tautų rasines, etnines ir kultūrinės savybes, rusų valstybė kūrė savotiškos, esančios lyg tarp Europos ir Azijos (jeigu norime – eurazinės) civilizacijos pagrindus. Jos ribose susilydė ir sintetinosi europietiški, paveldėti iš Senovės Rusijos pradai su rytietiškais, Maskvos Rusijos perimtais pradais. Europietiškumo bruožai, pažymintys Senovės Rusijos kultūrą, gyvavę ir plėtojęsi toliau, kartkarčiais primindavo save, kol XVII a., ypač nuo jo vidurio, virto polinkiu, parengusiu ir pagimdžiusiu Petro I ir jo įpėdinių vakarietiškąją orientaciją... Beje, ši toli gražu ne besąlyginė orientacija labiausiai patraukė viršutinius visuomenės sluoksnius, nenulemdama daugiautautės šalies liaudies kultūros giluminio stiliaus. Faktiškai istorinės Rusijos teritorijoje susiklostė *metacivilizacija*, kurią cementavo rusų valstybingumas, o pagrindinis traukos centras buvo rusų tauta ir jos kultūra. Todėl atsiradusio eurazinės sociokultūrinės integracijos fenomeno negalima aiškinti vien europiniu ar vien azijiniu raidos variantu.“ [žvalgusis A. Puškinas neatsitiktinai pabrėžė, kad Europoje krikščioniškųjų Vakarų atžvilgiu lygiai tiek pat reikšminga vieta priklauso ir Rusijai: „Supraskite, – temperamentingai sušuko jis, – kad jos istorija reikalauja kitokios minties, kitokios formulės“ [353].

Kiek yra konceptualūs šie baigtiniai Mylnikovo vertinimai? N. Davieso Europos istorijos trečiasis žemėlapis schemišku brėžiniu patvirtina Mylnikovo išvadą: istoriškai apibendrintas Europos pasidalijimas į Vakarus ir Rytus paro-

do Rusiją kaip pastarojo arealo branduolį²⁰. Rusija buvo ir yra Europa, bet nėra Vakarai. Rusija nėra Vakarai, bet yra tokia pat didelė kaip Vakarų Europa. *Metacivilizacija* nėra atsitiktinis Mylnikovo išvadu žodis.

Kokį kelią naujaisiais amžiais nuėjo slavų ir neslavų savimonė nuo mitinių iki mokslinių savivokos įvaizdžių, parodo tokias išvadas subrandinęs Mylnikovo darbas. Šis darbas reikalavo griežtus istoriko tyrimus suderinti su lakia plunksna, kuriančia vaizdžius pasakymus. Ne veltui vieno Aleksandro Sergejevičiaus išvado-

se atsirado kito Aleksandro Sergejevičiaus (beje, savo kūryboje palikusio ir istorijos darbų) idėja. Tai šiandien būtina norint parašyti gerą istorijos studiją. Apie Nobelio premijos laureato Romos istorijos veikalą sakoma: „Vaizdingas pasakojimas buvo tikslas, kurio Momm-senas šiuo kūriniu siekė“²¹. Šis tikslas nepamirštas ir Aleksandro Mylnikovo studijoje.

Edvardas Gudavičius

²⁰ N. Davies. Europa, Istorija. Vilnius, 2002, p. 38.

²¹ E. Norden. Geleitwort, Th. Mommsen. Römische Geschichte. Gekürzte Ausgabe. Wien, Leipzig, 1932, p. 8.

Priimta spaudai 2003 06 26

Lentelė. Vilniaus universiteto bibliotekos kolekcijų žemėlapiai

<i>Eilės Nr</i>	<i>Grupė</i>	<i>Apl. ir Nr.</i>	<i>Žemėlapis</i>	<i>Rytų slavų įvardijimas</i>
1	2	3	4	5
1	1	I-4	Marcus Beneventanus. Germaniae... descriptio, [Venetiis], 1562	<i>Russia</i> (Belzas, Drohičinas), <i>Russia Alba</i> (Rusija)
2	1	I-6	W. Grodecki. Poloniae... descriptio / A. Ortelius. Theatrum..., Antwerpen, 1571	<i>Russia</i> (Lvovas)
3	1	I-9	G. Mercator. Lithuania / Atlas..., Duisburgi Clivorum..., Dusseldorpii, 1595	<i>Russia</i> (Lvovas), <i>Moscovia</i> (Rusija)
4	1	II-3	N. S. d'Abbeville. Tabula nova..., Amsterdami, 1690	<i>Russia Nigra</i> (Lvovas), <i>Ukraina</i> (Ukraina), <i>Russia Alba vulgo Moscovia</i> (Rusija)
5	2	I-12	G. Valck, P. Schenk. Magni Ducatus Lithuaniae... descriptio..., Amsterdami, ca. 1750	<i>Russia Rubra</i> (Lvovas), <i>Moscovia</i> (Rusija)
6	2	I-10/11	[M. K. Radvila], 1613/1648-1650	<i>Russia Rubra</i> (Lvovas), <i>Moscovia</i> (Rusija)
7	2	II-2	J. Dankerts. Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae... descriptio, Amsterdami, post 1677	<i>Russia Rubra</i> (Belzas, Lvovas, Haličas), <i>Moscovia</i> (Rusija)
8	2	II-1	[M. K. Radvila], 1648	<i>Russia Rubra</i> (Lvovas), <i>Moscovia</i> (Rusija)
9	2	II-9	R. ir J. Ottens. Magni Ducatus Lithuaniae divisa..., Amst[erodami], ca. 1735	<i>Russia Rubra</i> (Chelmas), <i>Moscovia</i> (Rusija)

1	2	3	4	5
10	3	II-12	Ch. Weigel. Poloniae et Lithuaniae accurante..., Norimbergae, 1750	<i>Russia Rubra Prop.</i> (Vakarų Ukraina), <i>Russia Rubra</i> (Ukraina), <i>Russia vulgo Moscovia</i> (Rusija)
11	3	I-14	T. Mayer. Map..., London, 1613-1771	<i>Russia proper</i> (Lvovas), <i>Red Russia</i> (Chelmas, Voluinė), <i>Ukrain</i> (Podolė), <i>White Russia</i> (Baltarusija), <i>Muskovy or Russia</i> (Rusija)
12	3	II-5	J. B. Homann. Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae nova... tabula..., Norimbergae, 1707	<i>Russia Rubra</i> (Lvovas, Belzas), <i>Russia Alba</i> (Baltarusija), <i>Russia Nigra vulgo Moscovia</i> (Rusija)
13	3	II-7	J. B. Homann. Regni Polonia[e] Magnique Ducat[us] Lithuaniae nova... tabula..., Norimbergae, [1712]	<i>Russia</i> (Lvovas, Belzas), <i>Russia Rubra</i> (Ukraina), <i>Ukrainia</i> (Podolė, Voluinė), <i>Rossia Alba</i> (Baltarusija), <i>Russia Nigra vulgo Moscovia</i> (Rusija)
14	3	II-10	J. B. Homann. Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae nova... tabula..., [Nürnberg], 1739	<i>Russia</i> (Lvovas, Belzas), <i>Palatinatus Russiae</i> (Lvovas), <i>Russia Rubra</i> (Ukraina), <i>Ukrainia</i> (Podolė, Voluinė), <i>Russia Alba</i> (Baltarusija), <i>Russia Nigra vulgo Moscovia</i> (Rusija)
15	3	II-16	J. M. Probst. Mappa geographica..., Aug[ustae] Vindel[licorum], 1783	<i>Palatinatus Russiae sive Lembergensis</i> (Lvovas), <i>Palatinatus Chelmensis</i> (Chelmas), <i>Palatinatus Belzensis</i> (Belzas), <i>Russia Rubra</i> (Luckas), <i>Ucrania</i> (Ukraina), <i>Russia Alba</i> (Baltarusija), <i>Moscovia</i> (Rusija)
16	3	II-14	T. K. Lotter. Mappa geographica..., Aug[ustae] Vind[elicorum], [ca. 1780]	<i>Palatinatus Russiae</i> (Lvovas), <i>Russia Rubra</i> (Belzas, Lvovas), <i>Russia Rubra</i> (Voluinė), <i>Ucrania</i> (Ukraina), <i>Moscovia</i> (Rusija)
17	3	II-8	M. Sculer. Poloniae Regnum et Magni Ducatus Lithuaniae..., [Augustae Vindellicorum]. [1728]	<i>Russia Rubra</i> (Lvovas), <i>Ucrania</i> (Ukraina), <i>Russia Alba</i> (Baltarusija), <i>Moscovia</i> (Rusija)
18	3	I-13	G. van Keulen. Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae... descriptio..., Amsterodami, [ca. 1750]	<i>Russia Rubra</i> (Lvovas), <i>Ukrainia</i> (Ukraina), <i>Moscovia</i> (Rusija)
19	3	II-4	F. de Witt. Magni Ducatus Lithuaniae tabula..., Amsterodami, [ca. 1690]	<i>Russia Rubra</i> (Chelmas, Belzas), <i>Volynia ulterior quae tum Ukraina tum Nis ab aliis vocitatur</i> (Ukraina), <i>Moscovia</i> (Rusija)
20	3	II-13	F. de Witt. Regni Poloniae et Ducatus Lithuaniae... descriptio, Amsterodami, [1760]	<i>Russia Rubra</i> (Lvovas, Chelmas, Belzas), <i>Ucrania</i> (Ukraina), <i>Moscovia</i> (Rusija)
21	4	I-15	J. N. de Tillemont. Le Royaume de Pologne..., Paris / B. Nolin..., [Paris], 1772/1691-1793	<i>Russie Polonoisse ou Rouge</i> (Lvovas, Voluinė), <i>Petite Russie</i> (faktiškai Pietryčių Baltarusija), <i>Russie Lithuanique ou Blanche</i> (Baltarusija), <i>Moscovie ou Grande Russie</i> (Rusija)